

взяття під варту має бути вручена затриманому. Проте зазначимо, що чинне кримінально-процесуальне законодавство України, детально регламентуючи порядок розгляду судом подання органом дізнання, слідчого про взяття підозрюваного, обвинуваченого під варту, не передбачає обов'язку суду вручити затриманому копію постанови про застосування цього запобіжного заходу. На наш погляд, це є прогалиною чинного кримінально-процесуального законодавства, яку слід усунути. Виходячи з того, що відповідно до ст. 8 Конституції України її норми є нормами прямої дії, суддя зобов'язаний вручити затриманому копію цієї постанови, а у останнього, в свою чергу, виникає кореспондуюче право вимагати дотримання суддею вимог Основного Закону.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою кримінального процесу
Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого
(протокол № 4 від 6 листопада 2004 року)*

*Марушев А.Д.,
доцент кафедри
криміналістики Національної
юридичної академії України імені
Ярослава Мудрого, кандидат
юридичних наук*

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

До однієї з теоретичних проблем методики розслідування злочинів належить розробка криміналістичної класифікації економічних злочинів.

Проблема побудови загальної системи криміналістичної класифікації злочинів у методиці розслідування привертала увагу багатьох вчених-криміналістів. Загальні теоретичні положення криміналістичної класифікації злочинів були розроблені Р. С. Белкіним¹, О. М. Васильєвим², В. К. Гавло³, Г. А. Матусовським⁴, В. О. Образцовим⁵, М. П. Яблоковим⁶ та ін. Проте спостерігаються різні підходи до підстав класифікації, назв класифікаційних груп, а також розробки криміналістичних методик розслідування окремих

¹ Белкин Р.С. Проблемы криминалистической методики: Курс криминалистики: В 3-х т. – Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. – М. Юрист, 1997. – С. 131-132

² Васильев А.Н., Яблоков Н.П. Криминалистика: Учебник / Отв. ред. А. Н. Васильев – М., 1971. – С. 247

³ Гавло В.К. Теоритические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений. – Томск: Изд-во Томск. Ун.-та, 1985. – С. 59

⁴ Матусовский Г.А. Экономические преступления: криминалистический анализ: Монография. – Харьков: Консум, 1999. – С. 42-43

⁵ Образцов В.А. Криминалистическая классификация преступлений. – Красноярск, 1988. – С. 22

⁶ Васильев А.Н., Яблоков Н.П. Криминалистика: Учебник / Отв. ред. А. Н. Васильев – М., 1971. – С. 247

видів злочинів. Однак загальна система криміналістичної класифікації методичних рекомендацій з розслідування злочинів побудована не була. Разом з цим теорія та практика розслідування показали, що запропоновані підходи до формування теорії криміналістичної класифікації методик розслідування виявилися не зовсім доцільними через численні підстави, покладені в основу класифікації.

Загальні підходи до підстав класифікації запропонував Р. С. Белкін. На його думку, криміналістична класифікація злочинів – це система, яка будується на підставі кримінально-правової характеристики злочинів. Вона включає класифікацію злочинів, пов'язаних із суб'єктом злочину (одноосібно, групою, повторно, вперше); з об'єктом злочинного посягання, з об'єктивною стороною (за способом учинення та способом приховування злочину) та з суб'єктивною стороною вчинення злочину⁷.

Привертає увагу точка зору В.О. Образцова, який усі злочини розділив на дві групи: злочинна поведінка в сфері суспільно-корисної професійної діяльності (сфера провідної діяльності) і злочинна поведінка в сфері збуту (соціально-побутова сфера). В основу даної класифікації В.О. Образцов поклав такий елемент криміналістичної характеристики, яким є обстановка учинення злочину⁸. На думку О.М. Васильєва та М.П. Яблокова, класифікація злочинів у методиці розслідування повинна виходити не з кримінально-правової характеристики, а з криміналістичної – за способом учинення злочинів, функціонуванням доказів⁹. Різні підходи вчених до досліджуваної проблеми можна пояснити відсутністю досить розробленої теорії криміналістичної класифікації методик розслідування як окремих видів злочинів, так і груп злочинів.

Г. Ю. Жирний пропонує таку систему окремих криміналістичних методик розслідування певних категорій злочинів: 1) видові методики розслідування видів злочинів, склад яких передбачений однією статтею або частиною статті Особливої частини КК; 2) підвидові методики розслідування різновидів певного виду злочину, передбачених нормами Особливої частини КК, або виділених за криміналістично значущими кримінально-правовими ознаками¹⁰.

Ця позиція враховує тільки кримінально-правові риси, і значно зменшує обсяг, в рамках однієї статті, розробки методичних рекомендацій по розслідуванню злочинів. У цьому випадку не враховується те, що в декількох кримінально-правових нормах відповідальність настає за ті ж самі дії, але в різних сферах господарювання (наприклад, здійснення без державної реєстрації як суб'єкта підприємницької діяльності, що містить ознаки підприємницької та яка підлягає ліцензуванню (ст. 202 КК України), або здійснення операцій з брухтом кольорових і чорних металів (ст. 213 КК України). На наш погляд необхідно враховувати не тільки видові й підвидові методики розслідування злочинів, а й методики розслідування окремих груп злочинів.

Немає однієї точки зору на проблему класифікації економічних злочинів і серед вчених кримінального права. Так наприклад, в навчальному посібнику “Злочини у сфері підприємництва” Дудоров О. О., Мельник М. І., Хавронюк М. І. виділяють такі групи злочинів, які вчиняються у сфері підприємництва. До першої групи вони відносять “Злочини проти порядку здійснення

⁷ Белкин Р.С. Проблемы криминалистической методики: Курс криминалистики: В 3-х т. – Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. – М. Юрист, 1997. – С. 131-132

⁸ Образцов В.А. Криминалистическая классификация преступлений. –Красноярск, 1988. – С. 22

⁹ Васильев А.Н., Яблоков Н.П. Криминалистика: Учебник / Отв. ред. А. Н. Васильев – М., 1971. – С. 247

¹⁰ Жирний Г.Ю. До питання про класифікацію окремих криміналістичних методик // Актуальні проблеми криміналістики: Матеріали міжнар. наук.-прак. конф. (Харків) 25-26 верес. 2003р. / Ред. кол.: М.І.Панов (голов. ред.), В.Ю.Шепітько, В.О.Коновалова та ін. – Х.: Гриф, 2003. – С 105

підприємницької діяльності”, до якої належать: 1. Злочини проти порядку переміщення товарів та інших предметів через митний кордон України; 2. Злочини проти порядку випуску та обігу грошей і цінних паперів; 3. Приховування валютної виручки; 4. Злочини проти порядку оподаткування; 5. Зайняття забороненими видами підприємницької діяльності та деякі злочини, що можуть набувати характеру забороненого підприємництва; 6. Злочини проти порядку легалізації підприємницької діяльності; 7. Злочини, пов’язані з банкрутством.

До другої групи вони відносять “Злочини, що перешкоджають правомірній підприємницькій діяльності”, до якої належать: 8. Злочини, які є проявом монополізму і недобросовісної конкуренції; 9. Посадові злочини; 10. Розкрадання майна; 11. Деякі інші злочини проти власності та суміжні з ними.

До третьої групи відносять “Деякі інші злочини, що можуть бути пов’язані зі здійсненням підприємницької діяльності”, до якої належать: 12. Злочини проти трудових прав громадян; 13. Злочини, що посягають на право інтелектуальної власності; 14. Злочини проти інтересів споживачів¹¹.

Взагалі, вчені кримінального права, як і вчені-криміналісти підходять по-різному до класифікації економічних злочинів, або виділень окремих груп наприклад, “злочини проти державних фінансів”¹², “кримінальна відповідальність за господарські злочини у сфері підприємницької діяльності та пов’язані з проявом недобросовісної конкуренції та монополізму”¹³.

Найбільш доцільною, на наш погляд, є криміналістична класифікація економічних злочинів, запропонована Г. А. Матусовським і представлена як система окремих груп і видів злочинів, відповідальність за які передбачена відповідними нормами КК України:

1) злочини у сфері відносин власності: вимагання (ст. 189 КК України), шахрайство (ст. 190 КК України), привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України);

2) злочини у сфері виконання бюджету: порушення законодавства про бюджетну систему України (ст. 210 КК України); видання нормативних актів, що змінюють доходи і витрати бюджету всупереч визначеному законом порядку (ст. 211 КК України);

3) злочини в сфері фінансових відносин: виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення на Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї (ст. 199 КК України); незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення (ст. 200 КК України); ухилення від повернення виручки в іноземній валюті (ст. 207 КК України); незаконне відкриття або використання за межами України валютних рахунків (ст. 208 КК України); ухилення від сплати податків (ст. 212 КК України); порушення порядку випуску (емісії) та обігу цінних паперів (ст. 223 КК України); виготовлення, збут та використання підроблених недержавних цінних паперів (ст. 224 КК України); незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених марок акцизного збору чи контрольних марок;

4) злочини у сфері підприємницьких відносин: порушення порядку заняття

¹¹ Дудоров О.О., Мельник М.І., Хавронюк М.І. Злочини у сфері підприємництва: Навчальний посібник – К.: Атіка, 2001. – С. 603-606

¹² Гавло В.К. Теоритические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений. – Томск: Изд-во Томск. Ун.-та, 1985. – С. 85-89

¹³ Перепилиця А.И. Уголовная ответственность за хозяйственные преступления в сфере предпринимательской деятельности и связанные с проявлением недобросовестной конкуренции и монополизма: Комментарий к действующему законодательству. – Х.: РИП “Оригинал”, 1997. – С. 5-7

господарською та банківською діяльністю (ст. 202 КК України); заняття забороненими видами господарської діяльності (ст. 203 КК України); фіктивне підприємництво (ст. 205 КК України); шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України); протидія законній господарській діяльності (ст. 206 КК України); фіктивне банкрутство (ст. 218 КК України); доведення до банкрутства (ст. 219 КК України); приховування стійкої фінансової неспроможності (ст. 220 КК України); незаконні дії у разі банкрутства (ст. 221 КК України);

5) злочини у сфері захисту від монополізму та недобросовісної конкуренції: примушування до антиконкурентних узгоджених дій (ст. 228 КК України); незаконне використання товарного знака (ст. 229 КК України); незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну таємницю (ст. 231 КК України); розголошення комерційної таємниці (ст. 232 КК України);

6) злочини у сфері обслуговування населення: обман покупців та замовників (ст. 225 КК України); випуск або реалізація недоброякісної продукції (ст. 227 КК України); одержання незаконної винагороди працівником державного підприємства, установи чи організації (ст. 354 КК України);

7) злочини у сфері митного регулювання: контрабанда (ст. 201 КК України).

8) злочини у сфері відмивання коштів: легалізація (відмивання) коштів та іншого майна, здобутого злочинним шляхом (ст. 209 КК України);

9) комп'ютерні злочини¹⁴.

Однак, виникає питання навіщо потрібна така групова класифікація і що вона дає в процесі виявлення та розслідування злочинів. На думку Г. А. Матусовського, така класифікація має важливе значення для вдосконалення застосовуваних і розробки нових методик розслідування окремих видів (груп) злочинів та, в кінцевому підсумку, для побудови системи таких методик¹⁵.

На наш погляд, така групова класифікація необхідна: по-перше, для своєчасного виявлення найбільш криміногенних точок в економіці країни; по-друге, для оптимізації розробки нових методичних рекомендацій з розслідування економічних злочинів; по-третє, для вдосконалення вже існуючих методичних рекомендацій з розслідування економічних злочинів; по-четверте, для розробки методик розслідування окремих видів злочинів, що вчиняються в різних галузях господарської діяльності; по-п'яте, для виявлення факторів (чинників), які впливають на кримінальну ситуацію та розробки на їх підставі профілактичних та попереджувальних заходів.

Однак для класифікації економічних злочинів необхідно виявити загальні критерії систематизації окремих злочинів у групи, на основі яких і розробляти методичні рекомендації розслідування окремих видів економічних злочинів, які входять до окремої групи. Однак групування методик розслідування економічних злочинів залежить від криміналістичної класифікації злочинів, а в даному разі від криміналістичної класифікації економічних злочинів.

Криміналістична класифікація злочинів – це систематизація злочинів за кримінально значущими підставами, які сприяють формуванню криміналістичних характеристик злочинів та розробці окремих криміналістичних методик і яка базується на кримінально-правовій класифікації і вважає за необхідне враховувати спосіб учинення злочину, особу злочинця і

¹⁴ Матусовский Г.А. Экономические преступления: криминалистический анализ: Монография. – Харьков: Консум, 1999. – С. 42-43

¹⁵ Там же. – С. 28

потерпілого, місце вчинення злочину та інші чинники¹⁶. Отже для віднесення окремих злочинів до групи необхідно враховувати ряд загальних ознак цих злочинів.

На сучасному етапі вдосконалення криміналістичної класифікації економічних злочинів необхідно враховувати такі критерії:

– по перше, – це кримінально-правові критерії, а саме об'єкт злочинного посягання, предмет злочинного посягання, мета вчинення злочину, кваліфікуючі ознаки вчинення злочину;

– по друге, – це сфера господарювання де вчиняються злочини, особливо сфери які приваблюють злочинців (наприклад, фінансова діяльність банківських і небанківських установ, виготовлення та продаж алкогольних напоїв, здійснення операцій з металобрухтом та ін.);

– по-третє, криміналістичні, а саме ознаки, що сприяють формуванню криміналістичних характеристик злочинів, слідчих ситуацій, які має слідство на конкретному етапі розслідування цих злочинів та інші криміналістичні чинники вчинення й розслідування злочинів;

– по-четверте, – це кримінологічні критерії, які пов'язані з характерними рисами осіб, що вчинили злочин, гнучкої адаптації злочинців до нових форм господарської діяльності та ін.

Наприклад, багато авторів виділяють групу злочинів, що вчиняються у сфері підприємницької діяльності (Г. А. Матусовський¹⁷, С. С. Чернявський¹⁸ та ін.), до якої відносять такі злочини, як порушення порядку заняття господарською та банківською діяльністю (ст. 202 КК України), заняття забороненими видами господарської діяльності (ст. 203 КК України), фіктивне підприємництво (ст. 205 КК України), шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України), протидія законній господарській діяльності (ст. 206 КК України), фіктивне банкрутство (ст. 218 КК України), доведення до банкрутства (ст. 219 КК України), приховування стійкої фінансової неспроможності (ст. 220 КК України), незаконні дії у разі банкрутства (ст. 221 КК України).

Згідно ст. 42 Господарського кодексу України, підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. В ст. 3 Господарського кодексу України, господарською діяльністю визнається діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, яка спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову вартість. Отже виходячи з цих понять – це дуже велика сфера діяльності, яка пов'язана з виробництвом, виготовленням та реалізацією продукції, виконання робіт або надання послуг. Як показує практика, в процесі виготовлення та реалізації продукції вчиняються й інші види злочинів, наприклад, привласнення або розтрата чужого майна (ст. 191 КК України), обман покупців та замовників (ст. 225 КК України), випуск або реалізація недоброякісної продукції (ст. 227 КК України) та ін.

¹⁶ Шепітько В.Ю. Криміналістика: Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / За ред. акад. НАН України В.Я. Тація – Харків: Право, 2001. – С. 119

¹⁷ Матусовский Г.А. Экономические преступления: криминалистический анализ: Монография. – Харьков: Консум, 1999. – С. 43

¹⁸ Перепилиця А.И. Уголовная ответственность за хозяйственные преступления в сфере предпринимательской деятельности и связанные с проявлением недобросовестной конкуренции и монополизма: Комментарий к действующему законодательству. – Х.: РИП "Оригинал", 1997. – С. 158

Вважаємо за доцільне виокремити, замість злочинів, що вчиняються у сфері підприємницької діяльності, дві групи злочинів:

- 1) злочинів, пов'язаних з незаконною господарською та підприємницькою діяльністю;
- 2) злочинів, пов'язаних з незаконними діями у разі банкрутства.

До першої групи необхідно віднести злочини, які охоплюють такі види кримінально-карних діянь: порушення порядку заняття господарською та банківською діяльністю (ст. 202 КК України); заняття забороненими видами господарської діяльності (ст. 203 КК України); порушення законодавства, що регулює виробництво, експорт, імпорт дисків для лазерних систем зчитування, експорт, експорт, імпорт обладнання чи сировини для їх виробництва (ст. 203-1 КК України); незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підкацизних товарів (ст. 204 КК України); фіктивне підприємництво (ст. 205 КК України); порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом (ст. 213 КК України).

До другої групи необхідно віднести такі види кримінально-карних діянь: фіктивне банкрутство (ст. 218 КК України), доведення до банкрутства (ст. 219 КК України), приховування стійкої фінансової неспроможності (ст. 220 КК України), незаконні дії у разі банкрутства (ст. 221 КК України).

Наприклад, аналіз першої групи злочинів дозволяє зробити висновок про те, що об'єктом цих злочинів є встановлений законодавством порядок здійснення господарської діяльності. Додатковими об'єктами злочинів виступають система оподаткування, засади добросовісної конкуренції, законні інтереси споживачів.

Загальними криміналістичними ознаками цих злочинів є способи вчинення злочину, обстановка вчинення злочину, предмет злочинного посягання, а також типові сліди, які зберегли на собі інформацію про подію злочину. Найбільш поширеним способом учинення цих злочинів є: зайняття господарською (підприємницькою) діяльністю без спеціального дозволу (ліцензії); здійснення господарської (підприємницькою) діяльності, яка підлягає ліцензуванню, з порушенням його умов.

Ознаки цих злочинів, як правило, відбиваються в документах загального характеру (статутні), в документах, які відбивають здійснення господарських операцій (бухгалтерські), а також в документів, які підтверджують отримання дозволу на зайняття певним видом господарської (підприємницької) діяльності.

Запропонована криміналістична класифікація є найзагальнішим рівнем класифікації і потребує подальшої деталізації згідно з запропонованими критеріями, що надасть можливість для розробки видових і підвидових методик розслідування економічних злочинів.

Таким чином, при розробці групових, видових методичних рекомендацій по розслідуванню економічних злочинів необхідно враховувати кримінально-правові, криміналістичні та кримінологічні критерії, а також особливості сфери господарювання, де вчиняються злочини.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою криміналістики
Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого
(протокол № 2 від 12 жовтня 2004 року)*

